

ОНОМАСІОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІКРОСИСТЕМИ “ПРОПОЗИЦІЯ ШЛЮБУ” В АНГЛІЙСЬКІЙ, ПОЛЬСЬКІЙ, ЧЕСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

В статье осуществлен сопоставительно-ономасиологический анализ номинантов, обозначающих внеязыковое содержание “делать предложение” в английском, польском, чешском и украинском языках в лингвокультурологическом освещении.

***Ключевые слова:** микросистема, мотивационная доминанта, мотиватор, квалификативный номинант, релятивный номинант.*

The article is devoted to the comparative and onomasiological analysis of nominative units which verbalize extralinguistic content “make an offer” in the English, Polish, Czech and Ukrainian languages in linguoculturological perspective.

***Key-words:** microsystem, motivation dominant, motivator, qualificative nominant, relative nominant.*

Дослідження мови через призму духовної культури народу належить до актуальних завдань лінгвокультурології та етнолінгвістики. Шлюбна обрядова термінологія становить великий і культурно-маркований пласт лексики будь-якої мови, була предметом наукових зацікавлень багатьох етнографів та лінгвістів (Хв. Вовк, М. Сумцов, М. Толстой, О. Гура, О. Тищенко, П. Романюк, Г. Бабічева). Актуальним видається дослідження номінантів, які відображають ціннісні стереотипи поведінки представників різних етнокультур.

Метою запропонованої статті є ономасіологічний аналіз мікросистеми номінативних одиниць “робити пропозицію”, “отримати згоду/відмову під час сватання” в англійській, польській, чеській та українській мовах у лінгвокультурологічному висвітленні.

Вважаємо, що опис мовних одиниць з ономасіологічних позицій передбачає таку деталізацію позамовних факторів, яка розкриває

співвідношення між складниками предметного світу, їх сприйняття і уявлення в чуттєвому досвіді, у практичній свідомості носіїв мови, відображення і репрезентацію абстрактного, теоретичного, пізнаного і узагальненого у значеннях словесних знаків.

Для досягнення цієї мети у статті встановлено **завдання** виявити, описати та порівняти мотиваційні домінанти у системі кваліфікативних та релятивних номінантів на позначення “робити пропозицію”, “згода/відмова у сватанні” у близькоспоріднених та неблизькоспоріднених мовах.

Номінаційна мікросистема “робити пропозицію” у досліджуваних мовах є маскулітно зорієнтованою — у традиційній європейській культурі пропозиція шлюбу відпрадавна була прерогативою чоловіка¹. З мотиваційного погляду ця група одиниць є відносно гомогенною: тут нами виокремлено такі мотиваційні характеристики: • просити руки (англ. *to be the suitor for somebody's hand (for the hand of somebody)*, букв. “бути прохачем чиєїсь руки”, *to ask for a lady's hand*, букв. “просити руки дівчини”, пол. *prosić o rękę*, букв. “просити руки кого”, *posunąć się (starać się, ubiegać się, uderzyć się, współbagać się, zabiegać się) o czyją rękę*, букв. “просити, добиватися, добуватися чиєїсь руки”, пол. *prosić o rękę*, букв. “просити руки кого”, *posunąć się (starać się, ubiegać się, uderzyć się, współbagać się, zabiegać się) o czyją rękę*, букв. “просити, добиватися чиєїсь руки”, укр. *просити руку, пропонувати руку*), • пропонувати руку й серце (англ. *to offer somebody one's hand and heart*, букв. “пропонувати комусь руку й серце”), • пропонувати подружнє життя (*przedłożyć (kobiecie) ofertę współżycia*, букв. “запропонувати жінці подружнє життя”).

Гіперонімічна мотиваційна характеристика • сватати та • засилати сватів спостережена в усіх слов'янських мовах (пол. *iść (jechać)*

¹ Утім в українській національній практиці шлюбівання існувала форма сватання дівчиною хлопця, яка регламентувалася українським звичаєвим правом та була відгомном матріархату. В. І. Мілева наводить цікавий факт: “...французький інженер Г. — Л. де Боплан, який у 1630–1648 рр. перебував на Україні, згадує про звичай українців, коли дівчина першою сваталася до парубка, якого собі сподобала” [1: 96]. Порівняно з іншими народами, “сватання дівчини”, яке з Середньовіччя вважалося небажаною формою сватання, в українців затрималося довше. В. М. Васильченко припускає, що новий імпульс “сватанню дівчини” дали часи війни, які вели українці “на кілька фронтів”. Відсутність чоловіка призвела до посилення ролі жінки в житті громади, до зростання її впливу, статусу, одержання пріоритету у сватанні. Свідченням цього є внутрішня форма вислову *взяти заміж* (< *взяти за мужа*), який пізніше був витіснений номінацією *піти заміж* (< *піти за мужа*). Сватання дівчини до хлопця могло відбуватися у двох варіантах: сватання самою дівчиною і через посередництво свахи. Самостійне сватання застосовувалося тоді, коли хлопець дівчину ошукав” [2: 73–76].

na dziewczosłęby, букв. “іти свататися”, *swaty prowadzić*, букв. “свататися”, *konkurować*, букв. “свататися”, чes. *ucházet se o koho*, букв. “сватати кого”, *namlouvat si koho*, букв. “свататися до кого”, укр. *сватати дівчину*; чes. *vyslat (poslat, vypravit) námluvčích*, букв. “заслати сватів”, укр. *засилати сватів*), однак “поєднання вербального (словесного), реального (предметного) та акціонального планів сватання виявляється у додатковості знаків обряду” [3: 189] лише в українській мові.

Одним з таких ритуальних предметів є в українців рушник (*слати старостів з рушниками, посилати рушники*)¹. *Посилати (присилати) за рушниками* в українців позначало “засилати старостів до дівчини та її батьків, просячи їхньої згоди на шлюб”² [4: 156–157]. Стрижневим символом обряду сватання є також • *хліб* [5: 46]: *іти балакати, іти договорятися* належало з хлібом (укр. *посилати хліб*).

В обряді сватання свати звичайно виступали звіроловами, мисливцями, бо молода є дорогим звіром, якого неодмінно треба вполювати: *ловити лисицю (куницю)* (додамо, що *куниця* пов’язана в українській культурі з еротичною символікою) [6: 321].

Мотиваційні домінанти у цій системі одиниць свідчать, що єдиним інтермовним мотивом номінації тут виявився “просити руки”, єдиним ареальним є “сватати (свататися)”, інші характеристики представлені в мовах у різних комбінаціях (зокрема виразною є в українській мові актуалізація мотиваційної сфери “сватання” з її відповідними атрибутами).

Чоловік у чоловічозорієнтованому суспільстві просить руки дівчини — вона, відповідно, на знак згоди її подає, а хлопець отримує (англ. *to win somebody’s hand (the hand of somebody)*, букв. “виграти чийось руку”, пол. *oddać (ofiarować) komuś rękę*, букв. “віддати (подати) комусь руку”, *zaręczać*, букв. “подати руку, заручитися”, *dostać, otrzymać, zyskać, pozyskać, uzyskać czyją rękę*, букв. “отримати чийось руку”,

¹ *Рушник* використовується як символ єднання, оберег, запорука щастя й добробуту, ним узаконюють шлюб. Він є символом готовності дівчини до заміжжя, ознакою заможності й багатства її родини, знаком згоди дівчини на одруження, атрибутом, що виділяє молодого, молоду та одружених головних весільних персонажів, символом союзу молодих і об’єднання двох родів, атрибутом обрядового переходу нареченої у статус заміжньої (в образі покривання) і символом заміжжя; предметом, контакт з яким сприяє забезпеченню молодих багатством (під час посаду), сакральним предметом (рушником обв’язують ікону, на ньому виносять весільний хліб), оберегом (в обряді благословення), очищувальною силою, знаком цноти молодої (червоний рушник на дружкові другого весільного дня) [7: 11–12].

² У обряді сватання українці використовували спеціальні сватальні (плечові) рушники, якими пов’язували через плече старостів на сватанні [8: 63–70].

чес. *podat ruku*, букв. “подати руку”, укр. *podati руку*). Рука як магічний знак прихильності, любові мотиваційно пов’язується із серцем (англ. *to give somebody one’s hand and heart*, букв. віддати комусь руку й серце”, чес. *zadat někomu své srdce*, букв. “віддати комусь своє серце”, укр. *viddatи руку і серце*).

У польській та чеській мовах простежується цікава закономірність: у системі мотиваційних домінант чітко виокремлюється мотиватор-слово (вербалізована згода). Вербальне підтвердження згоди дівчини на шлюб було надзвичайно важливим (пол. *być z kimś po słowie*, букв. “дати комусь слово”, *przyjmować (przyjąć) oświadczenia*, букв. “прийняти чиесь освідчення”, *brać (wziąć) słowo od pany*, букв. “отримати слово від дівчини”, *kłaść (zaklinać) się słowem*, “дати клятвену обітницю”, чес. *dát slovo*, букв. “дати слово”, *dát souhlás*, букв. “дати згоду (на шлюб)”, *zaslibit se jeden druhému*, букв. “дати слово один одному”).

В українській культурі значно більшої ваги в процесі номінації надавалося предмету, дії та семантиці цієї дії в обряді сватання, так званім “знакам згоди”, напр., *подавати рушники (хустки)*. Цей ритуал є яскравим прикладом символічного способу мислення та дійства. Слова згоди були не обов’язковими. Народ обрав інший спосіб спілкування, витворив символ, який містив у собі сенс згоди, вагомійший за слово. Для дівчини *подавати рушники* все одно, що погодитися на шлюб [9: 7]. На позначення згоди на одруження знаходить своє вербальне вираження у формі номінантів і предметна, й акціональна значущість хліба¹: *відкусити хліб (хліба)*, *перерізати хліб*, *розрізати хліб на дві частини*, *ламати хліб*. Цікаво, що ці обрядодії були своєрідним невербальним “закріпленням” згоди молодої з боку батьків дівчини: *відкусити хліб* “символічно поріднитися”, *обмін хлібом (обміняти хліб)* і його *надкушування* — частина обряду сватання з боку батьків, *хліб порізати (різати, перерізати)*, *розрізати на дві частини* — “дати згоду на одруження” (додамо — *ламати хліб* мала дівчина, інші обрядодії виконували батьки²).

Мотиваційні ознаки свідчать, що інтерлінгвальною є лише одна з них — “подати (прийняти) руку”. У польській та чеській мовах мотиватори виразно концентруються навколо вербального (словесного)

¹ Про суцільну освяченість символом “хліб” шлюбних ритуалів твердить В. Д. Ужченко. На його думку, хліб “служить символом шлюбного союзу” — загальною формою його юридичного скріплення [10: 226].

² Бувало й таке, що дівчина погодиться спочатку вийти заміж, а потім передумає, тоді хліб повертали, нехай і за кілька днів [5: 47].

вираження згоди, в українській — навколо невербальної (знаково-обрядової) її форми.

Якщо в групі номінантів “дати (отримати) згоду на одруження” культурна специфіка вибору форми на позначення позамовного змісту спостерігається лише в українській мові, то в групі одиниць “відмова у сватанні” у такому контексті культурна складова проступає виразно в усіх мовах. На користь суспільної важливості цього кроку свідчить мотиваційна різноманітність вербалізації цього позамовного змісту, винятково фемінінного за своєю суттю¹. Класичний варіант сватання у центрі обрядодії ставив дівчину: від її відповіді залежало, чи матиме шлюбівання продовження, чи закінчиться, не розпочавшись.

У цій групі номінантів виразно переважає кваліфікативна образна номінація. Релятивна номінація представлена вкрай обмежено: тут домінують мотиви • відмовити (пол. *odmówić kogo*, букв. “відмовити кому”, *odprawić konkurenta*, букв. “відправити сватів (назад)”, *odmówić ślubu*, букв. “відмовити вийти заміж”, *odpalić konkurenta*, букв. “дати різку відмову”, чес. *odmítnout ženicha*, букв. “відмовити у сватанні”, укр. *дати відмову*) та • відправити сватів назад (пол. *odprawić konkurenta*, букв. “відправити сватів”).

Кваліфікативні номінанти у своїй формі фіксують як жестові, так і предметні знаки відмови. До виразів, що спираються на **жестову символіку відмови**, віднесемо такі, де мотиваційно фігурують дії • не подати (не прийняти) руки (пол. *odmówić swej ręki*, букв. “не подати руки”, *odmówić (odstręcić) czują rękę*, букв. “не прийняти чийось руку”), • відштовхнути (англ. *to give the push*, букв. “дати комусь штовхана”), • виштовхати (чес. *pohodit někoho*, букв. “відкинути когось”, *dát výhost (alifer)*, букв. “витурити когось (сказати “я пас”)), • ударити (чес. *uhodit pytleм*, букв. “вдарити мішком”, *dát někomu kopačku*, букв. “дати комусь копняка”, *dostat košem (pytleм zast.)*, букв. “дістати кошиком (мішком)”, укр. *дати коліном*), • вказати комусь на вихід (укр. *вказати*

¹ Сватання — це своєрідний з огляду на гендерні ролі обряд, адже, з одного боку, ініціатором обрядодії (як і більшості “кроків” у дошлюбних стосунках) був чоловік, однак останнє слово залишалося за жінкою. Часто, остерігаючись відмови, перед тим як заслати сватів, хлопець намагався “випадково” зустрітись на вулиці з дівчиною, яка йому сподобалася, і якось дізнатися про її наміри. Часом до дівчини засилали “розвідників”, які здобували інформацію про наміри дівчини та її батьків. Подекуди, аби зберегти сватання у таємниці, щоб уникнути глузування знайомих і сусідів у разі відмови, вирушали на подвір’я до обраниці пізньої частини доби [2: 75]. У минулому столітті в родинях поміщиків, не бажаючи прямо відмовити женихові, за обідом натяком подавали якусь страву із гарбуза або потайки клали його у карету залицяльника [11: 64].

ти на двері), • пригрозити комусь (*рогач* в українській народній культурі — предмет, яким виганяють небажаного гостя (ворога) (укр. *показати рогача*, пор. прислів'я: *Нагодують калачем, та і в спину деркачем*). До цієї групи належить і мотиватор • облизати (укр. *облизня спіямати, поїхати з облизнем, макогона облизати*); облизень в українській культурі — невдача: вираз *їсти облизня* стосувався спочатку лише собаки, якому показували ласий шматок, але не давали; пізніше це перенесено на людину на означення “нічого не одержати” [6: 405].

У номінантах, мотиваційну базу яких становлять **символічні предмети відмови** та їх акціональні характеристики, спостерігаємо як симетричні в усіх, так і в кількох мовах об'єкти — знаки відмови. Формування таких номінантів відбувалося довкола смислового центру, яким постає обрядовий предмет, наділений відповідною сакральною символікою.

Першим з них є мотиватор • кошик (мішок). Його вважають результатом очевидного впливу німецької мови (нім. *einen Korb bekommen (ein Korb geben)*, букв. “отримати кошика”). Походження цього виразу пов'язують із старонімецьким звичаєм. Юна німкеня спускала з вікна кошик, у який сідав претендент на руку, щоб на випадок згоди бути піднятим угору. У випадку незгоди (нелюбові) дівчина його подавала з ледь прикріпленим дном, і тоді претендент на руку звичайно провалювався [12: 132; 13: 151–159]. Відтак зрозуміло стає мотиваційна база чеського виразу на позначення хлопця, якому відмовили, — *propadnout skrz koš*, букв. “провалитися крізь кошик”. У XVII — XVIII столітті традиція дещо змінилася — кошика без дна дівчина просто відсилала додому женихові (звідси й чес. *sklízet koše (košíky, košičky)*, букв. “збирати (колекціонувати) кошики”, якщо женихові кілька разів відмовляли (чес. *sklízet*, букв. “збирати (врожай”)”¹). *Давати кошика (мішка)* — звичай, відомий не лише в англійській (*to give somebody the basket*, букв. “дати комусь кошика”, *to give the sack*, букв. “дати кому мішок” — цілком імовірно, що таку саму функцію виконував і мішок з непевним дном), польській (*dać kosza*, букв. “дати кошика”), українській (*дати відкоша* — український вираз очевидно пов'язаний із “кошиковою” формою відмови у сватанні, і найімовірніше прийшов в українську з німецької через посередництво західнослов'янських мов, про що, на думку Л. І. Даниленко, свідчить не лише чес. *dát někomu košem*, але й словац. *dát niekomu košom* і пол. *dostać odkosza* [11:

¹ “Кошикова” відмова є актуальною у чеській мові з огляду на тісні чесько-німецькі контакти.

66]) мовах. Ю. А. Гвоздарьов твердить, що “кошикова відмова” була відома і в угорській мові [14: 32].

Іншими символічними предметами-знаками відмови є у польській мові • гороховий вінок (*dać grochowy wieniec (wianuszek)*, букв. “дати кому гороховий вінок” ↔ *dostać (dostawać) grochowy wieniec (wianuszek)*, букв. “отримати гороховий вінок”), де він, як бачимо, символізує не лише втрачену невинність [15: 124], але й відмову у сватанні, точніше, відмову вийти заміж за нелюба. Такий вираз має місце і в білоруській мові (*гароховы вянок даць*), і у чеській мові — як алегоричний символ невдачі в шлюбних справах (*čeká na nevěstu s bohatým hrachem* “про хлопця, який чекає на казкову принцесу”) [11: 66]. У чехів символом відмови була й • квітка (вираз *odejít s kvítkem* означав “повернутися ні з чим”, натомість у болгар, якщо дівчина виявляла прихильність, на знак згоди вона віддавала сватові квітку, або навіть вінок [16: 4–10; 17: 363–366]. • Чорна юшка (пол. *dostać czarnej polewki*, букв. “отримати чорної юшки”) у польській етнокультурі — юшка, яка готується з крові тварин; якщо нею частують хлопця під час сватання — це означає відмову в одруженні [18: 278].

В англійській мові з-поміж предметних знаків відмови були ворота (англ. *to give the gate*, букв. “дати комусь ворота”, пор. рос. *от ворот поворот*) — символ, що, однак, перебуває на межі предметних і жестових (у такий спосіб вказати комусь на двері) знаків відмови у сватанні. У формі інших виразів зустрічаємо й лакунарний у досліджуваних мовах знак відмови — жіночу рукавичку (*to give the mitten*, букв. “дати кому жіночу рукавичку”, *to get the mitten*, букв. “отримати жіночу рукавичку”).

“Гарбузяний” мотив відмови у сватанні зустрічаємо у формах польських та українських номінантів (пол. *odprawić z harbuzem*, букв. “відправити з гарбузом”, *dostać (zjeść) arbuza*, букв. “дістати (з’їсти) гарбуза”, укр. *дати (піднести, винести) (печеного) гарбуза (кабака), гарбузами нагодувати, дістати (скуштувати, схопити, потягнути) (печеного) гарбуза, облупити гарбуза*), однак у польській мові гарбуз як відмова у сватанні є, за Ю. Кржижановським, очевидним українським запозиченням [19: 37–39]. В українській культурі, не бажаючи виходити заміж за парубка, дівчина могла не давати “словесної” незгоди на шлюб — її символом було повернення старостам хліба або піднесення молодому гарбуза (часом макогона чи чарки)¹. Таку сим-

¹ Як свідчить О. Орел, макогона виносила дівчина в гуцулів на Галичині, на Поліссі символом відмови була подана сватам чарка [20: 136]

воліку відмови, на думку дослідників, мотивували природні властивості гарбуза: в народі здавна відома заспокійлива дія на людський організм страв з цієї поширеної в українців городньої рослини, у тому числі й стримування статевого потягу. Очевидно, юнак, якому судився гарбуз, мусив якось пригоститися ним, унаслідок чого інтерес до дівчини пропадав¹.

В. Д. і Д. В. Ужченки та І. В. Мілева зауважують, що в українському ареалі поряд з домінантними “гарбузовими” уживаються й інші символи відмови: • кабак — імовірно як “родич гарбузовий” (*кабака піднести*), • бринза (бойк. *бриндзу прикритити*), • ківш (черніг. *потягнути ковша*). У східнослов'янських і степових говірках ними спостережені такі символи, як • сіль (*наїстися солі*), • печений рак (*піднести печеного рака*), • ханька (народна назва гарбуза) (*дати (принести) ханьку*), • горобець (*спіймати горобця*). Особливо часто відмову при сватанні в говірках символізує • чайник (*заторохтіти чайником, повісити чайника, чайник дзвенить*) [10: 296; 22: 328; 23: 81–82]. І. В. Мілева дійшла висновку, що чайник як символ відмови (матеріальний і вербальний) прийшов в українську культуру з донських говірок, оскільки там він особливо поширений [24: 134]. Окрім того, у працях засвідчені й інші вирази: *прив'язати віника, причепити деркача, прив'язати мітлу, прядиво вкрутити, наїстися вареників, яшник покотити* [24; 25].

У загальному вигляді можна говорити про такі мотиви — вияви нелюбові й зневаги: • дати (з'їсти) щось несмачне (*чорну юшку, гарбуз, ханьку, бринзу, кабак, яшник (ячник), сіль, вареники*); • отримати (піймати) щось несуттєве або й нічого (*горобця, облизня*), • отримати візуальний знак відмови, за яким здалеку видно, що залицяльничкові відмовлено у сватанні (*отримати кошик, квітку, ворота, одягнути горохового вінка, причепити деркача, прив'язати віника, мітлу, понести ківша, покотити яшник*). На нашу думку, до цієї групи мотивів тяжіє і *дати печеного рака* (пор. *раки пекти* “червоніти від сорому, ніяковіти”). Задіяні тут і звукові ефекти, за якими інші ідентифікують невдачу нареченого — *заторохтіти чайником, чайник дзвенить*.

¹ За В. М. Войтовичем, це було не образливо, а тактовно й мудро [21: 431]. З такою думкою важко погодитися, адже глузувати з того, кому відмовили у сватанні, — традиційна розвага, і не лише в Україні. Принаймні, і наприкінці ХХ століття така “розвага” засвідчена в українській пресі: “Сватам дали гарбуза. 48-кілограмового! Регочуть, ніяк не вгамуються Пижівка і довколишні села Новоушицького району Хмельницької області. Посміховиськом став 39-річний Валентин Л., який відправив сватів до однієї з найвродливіших дівчат села, а та вручила їм гарбуза” [26: 12].

Не можна оминати в такому аналізі й чеський номінант *pustit někoho k vodě*, букв. “послати когось до води”. Семантика відсилання до води тут очевидно корелює і з відмежуванням, з розривом контакту між представниками “свого” та “чужого” локусів, адже у процесі відправи сватання два роди необхідної угоди не доходять.

Загалом же ономасіологічний мотив відмови у сватанні (як із мотиватором *дати*, так і *отримати*) можна сформулювати як мотив відмежування “іншого” (небажаного нареченого) від дівчини та її роду. Такий бар’єр зорієнтований не на встановлення прямого контакту між представниками “свого” і “чужого” родів [27: 114, 138–139] (на такий контакт спрямований обмін — хлібом, рушниками), а на розрив шлюбного контакту.

Мотиваційні домінанти свідчать, що в мовах інтерлінгвальними мотивами виявилися “відштовхнути” та “дати відкоша (кошика)”. Ареальним слов’янським є мотив “відмовити” і попри те, що в цій системі вербальні знаки відмови суттєво поступаються невербальним. У чеській мові виразно переважають мотиви “відштовхнути”, в українській — “почастувати чимось несмачним”.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі структури, семантики і символіки родинних номінацій, пов’язаних з життєвим циклом людини (народження, смерть), і пов’язаними з ними релігійно-культурними і духовними константами.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Мілева І. В. Лексичні і фразеологічні особливості давнього й сучасного весілля / І. В. Мілева // Лінгвістика : Зб. наук. праць. — Луганськ : ДЗ “ЛНУ ім. Т. Шевченка”, 2008. — № 2 (14). — С. 96–103.
2. Васильченко В. М. Відображення українськими фраземами шлюбнообрядової архетипної опозиції “згода/відмова” / В. М. Васильченко // Лінгвістика : Зб. наук. праць. — Луганськ : ДЗ “ЛНУ ім. Т. Шевченка”, 2008. — № 2 (14). — С. 73–82.
3. Толстой Н. И. О предмете этнолингвистики и ее роли в изучении языка и этноса / Н. И. Толстой // Ареальные исследования в языкознании и этнографии. Язык и этнос. — Л. : Наука, 1983. — С. 189–196.
4. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : Нариси: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. В. Жайворонок. — К. : Довіра, 2007. — 267 с.
5. Плетнева О. Л. Фразеологія на позначення хлібного зерна, весільних обрядових хлібів та пов’язаних з ними реалій у говірках центральної та східної Слобожанщини / О. Л. Плетнева // Лінгвістика : Зб. наук. праць. — Луганськ : “Альма-матер”, 2007. — № 2 (12). — С. 44–54.
6. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. / [авт. — уклад. В. В. Жайворонок]. — К. : Довіра, 2006. — 703 с.

7. Магрицька І. В. Весільна лексика українських східнословобожанських говірок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Українська мова” / І. В. Магрицька. — Запоріжжя, 2000. — 17 с.
8. Царьова І. В. Етнографічна підоснова весільних фразеологізмів (рушник у весільній обрядовості українців) / І. В. Царьова // Лінгвістика : Зб. наук. праць. — Луганськ : ДЗ “ЛНУ ім. Т. Шевченка”, 2008. — № 3 (15). — С. 63–70.
9. Лупій Т. Семантика рушників у весільній, поховальній та поминальній обрядовості (за матеріалами Західного Полісся) / Т. Лупій // Берегиня. — 2000. — № 3. — С. 5–16.
10. Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія : монографія / В. Д. Ужченко. — Луганськ : Альма-матер, 2003. — 362 с.
11. Даниленко Л. І. Національно-культурна специфіка чеської фразеології / Л. І. Даниленко. — Коломия : МББФ “Берег”, 2000. — 178 с.
12. Ужченко В. Д. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьев. — Харків : Основа, 1990. — 167 с.
13. Serátka M. O. Niektorých slovenských a pol'ských frazeologických jednotkách z porovnacieho hľadiska / M. Serátka // Slovenská reč. — 1975. — R. 3. — S. 151–159.
14. Гвоздарев Ю. А. Рассказы о русской фразеологии / Ю. А. Гвоздарев. — М. : Просвещение, 1988. — 192 с.
15. Шевченко Н. О. Концепт “горох” у фразеології, його етнокультурна інтерпретація / Н. О. Шевченко // Лінгвістика : Зб. наук. праць. — Луганськ : “Альма-матер”, 2006. — № 4 (10). — С. 123–131.
16. Fait Em. Srovnávací studie o svatebních obyčejích, zvláště o svatbě v Makedonii / Em Fait // Český lid, 1900. — R. IX. — N.1. — S. 4–10;
17. Fait Em. Srovnávací studie o svatebních obyčejích, zvláště o svatbě v Makedonii / Em Fait // Český lid, 1901. — R. X. — S. 363–366.
18. Holly K. Słownik wyrazów zapomnianych czyli słownictwo naszych lektur / K. Holly, A. Żołątk. — Warszawa : PWN, 2001. — 336 s.
19. Krzyżanowski J. Mądrej głowie dość dwie słowie : W 2 t. / Julian Krzyżanowski. — 1994. — T. 1. — 452 s.
20. Орел Л. Г. Україна в обрядах на межі тисячоліть / Л. Г. Орел. — К. : Вершинські, 2001. — 280 с.
21. Войтович В. М. Українська міфологія / В. М. Войтович. — К. : Либідь, 2002. — 664 с.
22. Ужченко В. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу / В. Ужченко, Д. Ужченко. — Луганськ : “Альма-матер”, 2005. — 352 с.
23. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. — К. : Знання, 2007. — 494 с.
24. Мілева І. В. Евфемізація і дисфемізація у фразеотворенні говірок сходу України : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Мілева Ірина Володимирівна. — Луганськ, 2005. — 230 с.
25. Ужченко В. Д. Весільні фразеологізми / В. Д. Ужченко // Українська мова і література в школі. — 1991. — № 5. — С. 86–88.
26. День, 17 січня 1997 р. — с. 12.
27. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі : монографія / О. В. Тищенко. — К. : Київський державний лінгвістичний університет, 2000. — 236 с.